

Jan Hof

Frits de Zwerver

Twaalf jaar strijd tegen
de naziterreur

JAN HOF

Frits de Zwerfer

TWAALF JAAR STRIJD TEGEN DE NAZITERREUR

Omniboek

Voorwoord prins Bernhard

Tienduizenden Nederlanders hebben zich in de jaren '40-'45 onderscheiden door hun opofferende strijd tegen de bezetters. Vele duizenden van hen hebben die strijd met hun leven moeten betalen. Een van de belangrijkste voormannen van het verzet ontkwam aan dat lot doordat medewerkers van de organisatie waarvan hij zelf aan de basis stond, hem met een perfecte overval op 11 mei 1944 uit De Koepel in Arnhem haalden en hem daarmee van een zekere dood redden.

Deze verzetsman, de Drentse dominee Fredrik Slomp, mag inderdaad tot de allergrootsten uit het verzet worden gerekend, niet alleen omdat hij de grote inspirator was van de 'Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers', die veruit de grootste verzetsorganisatie van ons land zou worden, maar ook en vooral omdat hij van 1933 af, toen Hitler in Duitsland aan de macht kwam, als plattelandsdominee in het Overijssels-Duitse grensgebied waarschuwde tegen de gevaren van het nazisme.

Het aansprekende verzetsleven van Frits de Zwerver, de illegaliteitsnaam van ds. Slomp, gaf de auteur de gelegenheid een reëel beeld te schetsen van de jaren '40-'45 voor degenen die de oorlogsjaren hebben meegemaakt, maar vooral ook voor de latere generaties, die de meest bewogen periode uit de geschiedenis van ons land alleen van de overlevering kennen.

Bernhard

Prins der Nederlanden

Hoofdstuk 1

‘Opdat de kinderen hun vaders niet verraden’

Voorjaar 1938

De man op de fiets heeft het er moeilijk mee. De stevige wind, straf tegen, speelt hem lelijk parten. Het is wat later geworden dan de bedoeling was, maar het was uitermate moeilijk geweest het huis van zijn collega eerder te verlaten. Die collega had hem verdere onrustbarende feiten meegedeeld over de toestand in het land waar hij nu vertoefde. Pfarrer Wiltze vertelde geschokt dat het gedaan was met de weinige vrijheid die was overgebleven na de heftige aanvallen van de nationaalsocialistische regering op kerk en christendom in het Duitsland van na 1933. De bisschop van Hannover, een geestelijke die lang had geprobeerd de nazi-invloed op de kerk te weren, had aan alle dominees van de gemeenten die onder zijn gezag waren gesteld, onder druk opdracht gegeven de eed van trouw af te leggen op Adolf Hitler, de Führer van het Duitse rijk en absoluut heerser.

‘Dit is de laatste stap. Er blijft van de kerkelijke leiding niets meer over. We gaan aan de nazi-invloed ten onder. *Mein Kampf* wordt nu de bijbel voor iedereen, let maar op,’ zei de Pfarrer.

‘Maar je wilt toch niet zeggen dat jij en je collega’s bereid zijn een heidense gelofte af te leggen? Jullie zweren toch geen eed aan een schurk die er verantwoordelijk voor is dat honderden en honderden geestelijken in gevangenschappen en concentratiekampen zijn ondergebracht? Jullie, mannen van de kerk, jullie moeten in staat zijn in te gaan tegen de duivelse geest die vanuit Berlijn op het volk wordt losgelaten. Als de

kerk en haar leidsmannen al niets doen, wie moeten dan het nazidom bestrijden? Als jullie, dominees, het hoofd in de schoot gooien, dan is het gedaan met het volk, en met het land!

De Pfarrer knikte moedeloos. 'Je overschat onze macht, lieber Kollege Slomp. Natuurlijk, als wij van het begin af sterk waren geweest, als wij gezamenlijk met kracht de voortwoekerende nazi-ideologie te lijf waren gegaan, dan hadden wij misschien wat kunnen bereiken. Maar het is nu te laat. Je bent vaak genoeg in dit land geweest om te weten dat de aanhang van Hitler steeds groter wordt. Kijk naar de kinderen en luister naar de kinderen. Dan weet je wat er gebeurt. Voor die jeugd is het nationaal-socialisme een nieuwe religie. Het gif van de propaganda zit al in de bloedstroom van onze kinderen en het sluipt steeds verder door.'

De Nederlandse dominee, geen onbekende in de streek waar hij nu vertoeft, het graafschap Bentheim, grenzend aan zijn eigen Nederlandse provincie Overijssel, luisterde geërgerd. 'Kinderen?' zei hij fel. 'Kinderen, ja, maar jullie zijn geen kinderen. Jullie zijn allemaal volwassen kerels, opgeleid in de geest van het Evangelie, de leer van onze Heer Jezus Christus. En het is de dienaren van God bevolen in te gaan tegen de lokroep van Satan. Jullie moeten vechten tegen het heidendom dat door die zwetser uit Berlijn wordt gepredikt!' Zijn stem klonk luid door de schamel ingerichte kamer van de pastorie.

'Ssutt, nicht so laut! Men zou ons kunnen horen!'

De dominee ontplofte bijna. 'Wát niet luid? Wát kunnen horen? Iedereen moet dit horen. Nu is er nog een kans dat jullie aan de duivel ontsnappen!'

'Ik heb begrip voor je redenering, maar ik vraag je begrip te hebben voor de situatie waarin wij verkeren en daarom wat zachter te spreken. In Duitsland hebben de muren oren, Herr Kollege!' zei de Pfarrer kalm maar nadrukkelijk. 'Het is hier niet zo eenvoudig meer. Ook onder predikanten en katholieke geestelijken begint het woord van de nazi's veld te winnen. Zij laten zich beïnvloeden door de opbloei van de economie; hun gemeenteleden en parochianen lopen steeds enthousiaster achter de Führer aan, want hij is de heilige die werk en daarmee het Abendbrot verschaft. Maar zij zijn ook maar gewone mensen. Bang voor hun bestaan, bang voor hun leven. Ze weten dat er ontelbare collega's door de nazi's zijn vastgezet, en zij weten ook dat hun hetzelfde lot boven het hoofd hangt. Kijk wat er met dominee Niemöller is gebeurd.'

Zijn verzet heeft alleen maar opgeleverd dat hij nu vastzit. En dat hij niet dood is, heeft hij alleen maar te danken aan het feit dat hij in de hele wereld zo'n grote bekendheid geniet. De duikbootcommandant die dominee werd, eerst zelfs nog aanhanger van het nieuwe Duitse rijk, maar later een prediker tegen de nazificering van de kerk. Maar zijn medestrijder Herr Doktor Weissler is wél dood, omdat hij protesteerde tegen de antichristelijke tendensen van het naziregime en het antisemitisme veroordeelde. Onze collega's, Kollege Slomp, willen niet dood. Zij willen leven, net als ieder ander mens!

Kollege Slomp zuchtte. 'Ik weet dat het moeilijk is. Maar niets doen loopt ook uit op de dood. Een lichamelijke dood, een geestelijke dood. Wat is het verschil? Als deze Hitler zijn plannen ten uitvoer kan brengen, zal de kerk een verlengstuk worden van het nazidom. Jij leest toch ook kranten? Dan weet ook jij wat Hans Kerll, de minister voor kerkelijke aangelegenheden, vorig jaar heeft gezegd. Die heeft gezegd dat de partij op de basis staat van het positieve christendom, en dat dit positieve christendom het nationaalsocialisme is. Het ware christendom betekent niet het geloof in Christus als de Zoon van God, maar het wordt vertegenwoordigd door de partij. Adolf Hitler is de heraut van een nieuwe openbaring. De Führer als Jezus Christus. Duivelsers kan het niet!'

'Ik zie geen oplossing,' zei Pfarrer Wiltze. 'Misschien als de geestelijken zouden kunnen rekenen op de steun van het volk, misschien zouden zij dán wat kunnen doen. Maar zij hebben die steun niet en krijgen die ook niet. Hitler zorgt voor brood, en na de grote crisis die achter ons ligt, betekent brood voor het volk méér dan het evangelie.'

'En dus legt men zich bij alle dictaten neer, ook de geestelijke leidslieden van dit volk. Het is een droeve zaak.'

'Ik vrees dat het zo zal gaan, Kollege.' Pfarrer Wiltze stond op en liep naar het venster, dat uitzicht bood op de langgerekte voortuin en een deel van een smal fietspad. 'Daar komt de postbode aan,' zei hij. 'Blijf even rustig zitten. Dan kan hij je niet zien. Hij heeft dat baantje nog niet zo lang. Overheidsbaantjes worden niet zomaar aan iedereen gegeven. Ik vertrouw hem niet.'

Vijf minuten later verliet de Nederlandse dominee de pastorie. 'Auf Wiedersehen, Kollege Wiltze.'

'Hoffentlich auf Wiedersehen, Kollege Slomp.' De Pfarrer legde de klemtoon op het woord 'hopelijk'.

Daarop was de dominee opgestapt en weggefietst. De eerste kilometers is het goed gegaan. Wel probeert de stevige aprilwind hem van tijd tot tijd van de smalle landweg te drukken, maar de eenzame fietser kan steeds op het nippertje voorkomen dat zijn voorwiel in de ril raakt die vlak langs de verharding loopt. Bij Wilsum wordt het zwaarder. Daar moet hij pal noordwaarts draaien om zijn weg in de richting van Emlichheim te vervolgen. De wind lijkt nog feller te blazen, maar de kleine, lichtgebouwde dominee geeft geen krimp. Hij verplaatst de handen naar het midden van het stuur en wordt daardoor gedwongen de rug nog wat meer te krommen. Hij vordert, langzaam maar gestaag. Een geoefend fietser is bestand tegen een beetje tegenwind, en een geoefend fietser is hij, die dominee uit Heemse. Hij heeft er sinds zijn intrede in de kleine Overijsselse gemeenschap in Ambt Hardenberg al menig kilometer tje opzitten. Dicht bij het graafschap Bentheim wonend, het Duitse gebied dat in veel opzichten overeenkomst vertoonde met het aangrenzende Nederlandse territorium, kwam hij daar dikwijls. De bevolking was er arm. De schrale maaltijden werden verdiend met lange arbeidstijden op het land of in de veengebieden met seizoenarbeid. Kleine boertjes, landarbeiders en werkers in de venen.

In vroeger jaren was de grens meestal een formaliteit geweest, in elk geval in het gevoel en het denken van de bewoners aan beide zijden. Waar werk te vinden was, daar werd het aangenomen, en zo groeide de verwantschap tussen beide gebieden, want met het verstrijken van de tijd kregen tal van Saksen van Nederlandse afkomst vaste voet in het nabuurland. Velen vestigden zich daar blijvend, maar de band met over de grens bleef, zo goed als ook de taal bleef voortbestaan. Hun godsdienst namen ze ook mee, en daarom bestond er een grote mate van samenwerking tussen de gereformeerde kerken aan beide zijden van de grens. De Evangelisch-Altreformierte Kirche van het graafschap Bentheim was in hetzelfde kerkverband opgenomen als de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Voordat Hitler aan de macht kwam, in 1933, had de grenslijn slechts een symbolische betekenis. Voor de gereformeerden bestond hij niet. Zij bezochten de kerk, die het dichtst in de buurt lag en derhalve zonder ander vervoer dan de benenwagen het gemakkelijkst was te bereiken. Taalmoelijkheden waren er niet, want iedereen verstond de dominees die preekten.

De dominee uit Heemse was er sinds 1930 menigmaal op uitgetrokken om voor zijn Bentheimer geloofsgenoten op de kansel te verschijnen. Hij kende daardoor het land. Hij kende de weggetjes die van zijn pastorie af naar de dorpjes in het grensland leidden, beter dan wie ook. Maar na de instelling van de Hitler-dictatuur was er veel veranderd. Het duurde niet lang of de Volksgenossen werd uitdrukkelijk verboden voor kerkdiensten en dergelijke zaken de grens te overschrijden. De Nederlandse dominees werd het zeer moeilijk gemaakt de contacten met de Bentheimers te onderhouden, en na enige tijd was het zelfs zover dat zij niet meer op de kansel mochten verschijnen.

Maar die predikant uit Ambt Hardenberg, Drent van afkomst en naar traditie onbuigzaam als het om de verdediging van eigen waarden en vrijheid gaat, liet zich door de nazi's niet van de wijs brengen. 'Als ik er *met* toestemming niet mag komen, dan zal ik er *zonder* toestemming moeten zijn,' placht hij te zeggen. 'De wetten van de wereldlijke overheid gelden voor mij alleen als ze niet in strijd zijn met de wetten van de Allerhoogste. Ik heb slechts één ware opdrachtgever en als die mij roept, dan kom ik!'

De eerste jaren leverden de bezoeken aan de Duitse geloofsgenoten weinig problemen op. Och, Berlijn was ver, en niemand in dat grote Duitsland schonk veel aandacht aan het vergeten, onderontwikkelde gebied in het verre westen. Maar de nazi-ideologie rukte op, ook naar de achtergebleven gebieden, waar de bevolking langzaam maar zeker iets begon te merken van de uitwerking van het oorlogsprogramma dat de heersers uit Berlijn in het industriegebied aan de Roer aan het uitvoeren waren. De oorlogsindustrie vroeg mannen, en de werkeloosheidscijfers daalden. De waardering voor het regime steeg naarmate de tafel beter gedekt kon worden. De propagandamachine draaide op volle toeren en steeds meer mensen slurpten uit de nationaalsocialistische trog, gevuld met geïnfecteerd propagandavoer.

Sprekend met ambtgenoten en lezend wat hem maar onder ogen kwam, leerde de plattelandspredikant de bedoelingen van Adolf Hitler en zijn volgelingen beter kennen dan wie ook. Hij onderkende vooral de goddeloosheid van het regime, ook al zaten de propagandafrasen in nog zulke mooie verpakkingen verscholen. Daarom probeerde hij, ook al mocht de kansel dan niet meer worden betreden, contact te blijven houden met de geloofsgenoten over de grens. Hij sprak met hen op gehei-

me vergaderingen en waarschuwde tegen de gevaren van het nationaal-socialisme.

‘Ik beluister stemmen,’ had hij eens op zo’n bijeenkomst gezegd, ‘die gunstige getuigenissen afleggen over de Führer. Er zijn broeders en zusters, en hun getal neemt toe, die zich laten overtuigen van de goede bedoelingen van de machthebbers. Ik sprak zelfs met een paar studenten uit jullie eigen kringen, studenten op onze hogeschool in Kampen, die nota bene durfden te zeggen dat ze het mogelijk achten dat Adolf Hitler een grote gave Gods is. Ik heb hun gezegd, dat ze er heidense ideeën op nahielden, maar ik vraag me af of ze mijn woorden wel voor waar wilden aannemen. En dat is het gevaar waar de kerken aan blootgesteld zijn. Hitler wordt voorgesteld als de nieuwe messias, en als de ware christenen zich daartegen niet teweestellen, zal hij in de ogen van jullie, Duitsers, ook de nieuwe messias worden, al is hij de zoon van de duivel zelf!’

Bij zulke gelegenheden wilden de toehoorders nog wel eens voorzichtig instemmend knikken, maar de animo om in woord de bevestiging daarvan te geven werd allengs kleiner. Het gebeurde dikwijls dat de holländische Pfarrer te horen kreeg dat-ie wat voorzichtiger moest zijn, want je kon nooit weten of de mensen hun mond wel hielden.

Maar niet alleen daar, ook in zijn eigen omgeving werd hij, althans zo voelde hij dat, meermalen op zijn vingers getikt. Op de hoogte van zijn antinazitochten in het graafschap lieten collega’s meer dan eens blijken het niet eens te zijn met zijn doen en laten. Collega’s, maar ook vrienden en familieleden. Zij waarschuwden hem voor de gevaren. ‘Denk erom, Frits, je speelt met vuur. Je hebt daar niets te maken. Wat er in Duitsland gebeurt, is jouw zaak niet. Jij hoort hier, in je gemeente, in je gezin. Je moet om je vrouw en kinderen denken. Man, wat bezielt je? Als ze je pakken, loopt het slecht met je af, want je keert je daar tegen de wettige overheid!’

Maar met grote hardnekkigheid verdedigde hij zich. ‘Ik moet!’ placht hij te zeggen. ‘Ik moet, omdat ik christen ben. En als christen ben ik verplicht de uitholling van het christendom tegen te gaan. In Duitsland is de antichrist al jaren op weg om onze godsdienst naar de ondergang te voeren. Eerst werden de Joden aangepakt, maar let op, ze zullen het daar niet bij laten. Lees er hun geschriften maar op na. Ook de kerk als erediensdienst voor God zal moeten verdwijnen. Lees *Mein Kampf*, lees de

waanzin in het boek van Alfred Rosenberg, *De mythe van de twintigste eeuw*; waanzin, maar voor het gemakkelijk te beïnvloeden volk verschrikkelijk gevaarlijk. De nazi's weten hun bedoelingen aardig te camoufleren, maar nu de Joden door hun uitschakeling niet langer voldoende meer als zondebok kunnen fungeren, zullen de kerken het moeten ontgelden, want de kerk is in de ogen van de nazi's hun onverzoenlijke vijand.'

Hij werd vaak moe van de tegenargumenten. Dat waren trouwens geen argumenten, dat waren dooddoeners. 'Och, beste kerel, dat valt allemaal wel mee. Duitsland heeft een moeilijke tijd achter de rug, daar wordt een beetje orde op zaken gesteld. Die Hitler is dan misschien niet zo'n aardige jongen, maar hij heeft toch maar bereikt dat de werkeloosheid in Duitsland geweldig is teruggelopen. En kijk eens naar ons eigen land. Hier is het een stuk minder! Laat ze. Jij hoeft je daar niet mee te bemoeien. Wat kun jij daar nu als eenling tegen doen. Die Duitsers moeten hun eigen boontjes maar doppen. En bovendien, de kerk daar is machtig genoeg om Hitler het hoofd te bieden. Strenge heren regeren niet lang.'

Dergelijke discussies hadden een averechtse uitwerking op de predikant, die de koppigheid van zijn Drentse voorvaders paarde aan de ontembare drang om op te treden tegen de onderdrukking van waarheid en recht. Hij kende de situatie in Duitsland te goed om te geloven dat de macht van de nazi's maar van tijdelijke aard zou zijn. Door het lezen van kranten en geschriften van de nationaalsocialisten in Duitsland en Nederland kon hij hun bedoelingen taxeren en analyseren. Hoe kundig ook geredigeerd, hoe geslepen ook gesteld, uit alle principiële artikelen peurde hij wel de ware betekenis. En wie de stukjes en beetjes in en aan elkaar paste, kon maar tot één conclusie komen: het nazidom wilde de wereld veroveren met geweld, en in dat geweld zou ook de kerk verdwijnen.

Het christendom is de leer van de genade, maar had Hitler kort geleden niet voor de radio uitgeschreeuwd dat de Duitsers als oer-Germanen geen genade nodig hebben? 'Wij, Duitsers, zijn de mensen van de oerkracht. Wij zijn het beste volk, opgegroeid op de beste bodem, voortgekomen uit het beste ras. De voorzienigheid heeft ons voorbestemd de wereld te regeren!'

Men kon proberen wat men wilde, als het ging om het uitdragen van

zijn boodschap, viel er met de voorganger van die kleine gemeente in Hardenberg niet te marchanderen. Hij bezat het vurige geloof te moeten doen wat hij deed, en hij zou daarmee doorgaan, desnoods tot het bittere eind, want had Jezus niet gezegd: 'Wie zijn leven behouden wil, zal het verliezen. Maar wie het verliest om mijnentwil, zal het behouden?'

Er hadden zich inmiddels verschillende problemen voorgedaan. Zo was een collega uit Emlichheim met wie hij nog samen in Kampen had gestudeerd en daardoor goed bevriend was geworden, eens volkomen ontmoedigd bij hem gekomen, in gezelschap van een ouderling. 'Frits, ik weet het niet meer. Ik heb van het begin af mijn mensen gewaarschuwd, ik heb ze bij voortdoring op de gevaren van de nazileer gewezen, maar ik vecht tegen de bierkaai. De gemeenteleden staan tegen mij op en ik kan zelfs niet meer op de steun van de kerkenraad rekenen. Ouderling Rating hier is de enige man met wie ik nog kan praten. Ik weet niet meer wat ik ermee aan moet. Ze zeggen gewoon tegen me dat ik mijn bek moet houden!'

'Volgende week kom ik naar je toe. Ik zal wel eens met die kerkenraad praten. Probeer de leden bij elkaar te krijgen. Donderdagavond.'

Zo had hij kennis gemaakt met de heer Lehmann, een bijna veertig jaar oude leraar. 'Ga met hem eerst maar eens praten, dan weet je meteen hoe de situatie hier is,' had collega Frisee nog bij het afscheid gezegd.

Oberlehrer Hans Lehmann, nagenoeg even oud als de Heemser predikant, was een intelligente kerel. Bezorgd over wat er in zijn land gaande was, maar nog steeds in staat de toestand helder te zien. 'Ik geloof niet, dominee, dat je hier iets kunt veranderen. Te veel mensen hebben zich al tot de Partei bekeerd. Natuurlijk, ze weten niet wat ze doen, maar ze doen het. Ze hebben weer werk. En dat is een genade. Je weet zelf hoe het hier in deze achtergebleven streek gesteld was, werkeloosheid en nauwelijks iets te eten. Armoede, ellende voor de meesten. Het brood van de nazi's laat zich goed smaken, dominee. Het spijt me, maar uw reis hiernaartoe haalt niets uit.'

'Maar we moeten toch iets doen. Er moet met die kerkenraad gepraat worden. Misschien komt er iets uit.'

'Er komt niets uit, Pfarrer Slomp. Er zijn geen medestanders. Misschien één, als hij zijn mond open durft te doen. Maar dan houdt het op.'

‘Herr Lehmann, ga mee, straks. Help mij, help mijn collega. U bent een man van de streek. Vertel die mannen dat ze fout zitten. Vertel ze waar het nationaalsocialisme naartoe leidt. Naar het afgodendom!’

Herr Lehmann keek hem met een lichtelijk droeve blik aan, schudde zacht zijn hoofd en zei: ‘Ook al zou ik meegaan, het heeft geen zin. Er valt hier niets te bereiken.’

‘Maar ga toch even mee. Dat zal me steunen.’

‘Als het verantwoord was, zou ik het doen, voor u. Maar ik ga niet. Het is niet verantwoord. Je kunt je hier niet meer veroorloven openlijk tegen Hitler te zijn, ook niet op dit rustige platteland!’

De dominee voelde zich kwaad worden; hij had de neiging de leraar lafheid te verwijten, maar temperde zijn opstandige gevoel. ‘Ik begrijp het. De angst is de leermeester van zelfs de intelligente burgers in dit land. In elk geval bedankt voor dit gesprek. Ik zal er mijn voordeel mee proberen te doen.’

‘Ik heb er geen bezwaar tegen bij mij thuis nog eens verder te praten,’ zei Lehmann. ‘Dit is mijn adres.’ En hij schreef iets op een blaadje, dat hij daarna uit zijn agenda scheurde.

Leraar Lehmann had gelijk gehad. Er viel met de kerkenraad niet te praten. De Pfarrer aus Holland moest zich maar bij zijn eigen gemeenteden houden. Ze hadden geen boodschap aan zijn bemoeizucht. ‘Wij weten zelf het beste wat goed voor ons is. Gute Fahrt nach Holland.’

Wat terneergeslagen, maar niet ontmoedigd was de dominee naar Heemse teruggefietst. Hij had al eens eerder teleurstellingen te verwerken gekregen. Wat had hij niet gevochten tegen de opvatting dat het toch eigenlijk niet zo erg was de hakenkruisvlag van de kerkgebouwen te laten wapperen. Enige predikanten en ouderlingen hadden hem verzocht naar Nordhorn te komen om zijn mening te geven over de aankondigde maatregel dat ook de kerken de hakenkruisvlag, het symbool van het nationaalsocialisme, moesten voeren.

‘Doe het niet. Weiger!’ had hij fel gezegd. ‘Dit is een grote stap op weg naar het einde!’

‘Maar Herr Doktor Kuyper heeft ons aangeraden geen moeilijkheden te maken. ‘Wat geeft het nou,’ zei hij, ‘die vlag betekent niets voor de kerk, en dus betekent het ook niets wanneer hij aan de vlaggenstok hangt. Die vlag bestaat gewoonweg niet.’ Und Herr Doktor Kuyper is toch ook een belangrijk man in de kerk.’

Wat kon een plattelandspredikant beginnen tegen een man die niet alleen professor, maar ook nog de zoon van de grote Abraham Kuyper was? Maar al was de professor duizendmaal de zoon van Abraham de Geweldige, wiens woord in zijn tijd wet was in de wereld van de gereformeerden, de kleine boerenzoon uit het Drentse Ruinerwold voelde zich niet in het minst geïntimideerd en betoogde met kracht, dat Doktor Kuyper zich lelijk vergiste. ‘Hij begrijpt de nazi’s niet of hij wil ze niet begrijpen. Hun politiek is geslepen. Zij ondermijnen langzaam maar zeker de geest. Stap voor stap komen zij in de richting van het doel, en dat doel is de kerk ondergeschikt te maken aan hun systeem. Vandaag wappert de hakenkruisvlag van de kerktoren, morgen bedekt hij de kansel, en overmorgen zal de Bijbel plaats hebben gemaakt voor *Mein Kampf*. Als jullie toegeven is er geen weg terug. Doe het dus niet!’

Maar toen de dominee een paar weken later weer eens door het Bentheimer land reed, zag hij op de eerste de beste kerk die hij tegenkwam, een vlaggenstok met daaraan bevestigd een rood-zwarte vlag met in het midden een hakenkruis. ‘Ze hebben het verloren, ze hebben hun eigen graf gegraven. De kerk van Jezus Christus wordt nu de tempel van het hitlerisme,’ mompelde hij, en hij voelde zich misselijk worden. ‘Ze begrijpen er niets van, Kuyper niet en die Bentheimers niet. Mijn God, wat kan ik daar nou tegen doen?’ Driftig maakte hij een terugtrappende beweging, waardoor zijn fiets piepend en snerpend tot stilstand kwam. Hij keerde op het slecht bestrate weggetje en fietste terug, richting grens. Ik moet dat eens even verwerken. Ik ga de volgende week wel even naar Pfarrer Wiltze, dacht hij. In de buurt van de grens nabij Hardenberg gekomen keek hij speurend om zich heen, en daarna zocht hij behoedzaam het zandweggetje op dat zich door het grensgebied kronkelt en ergens in de buurt van Wielen uitkomt, zonder de Duitse douanepost te passeren. Fanatieke antinazi’s waren niet welkom in het Duitsland van Hitler, en daarom nam de dominee uit Heemse liever niet de moeite de Zollbeambter van zijn grensoverschrijding in beide richtingen op de hoogte te stellen. Het was natuurlijk altijd uitkijken, maar ergens had de voorganger van de kleine Overijsselse gemeente een niet te onderdrukken plezier in zijn heimelijke tochten. Het had iets avontuurlijks, en soms waande hij zich helemaal opgenomen in de sfeer van het Wilde Westen, die hem door de spannende verhalen in zijn jongenstijd zo had aangesproken. Dit kwam natuurlijk helemaal

niet overeen met het ingekerfde beeld dat de burger van een ambtsdrager van de kerk heeft, laat staan van een gereformeerde dominee. Maar de dienaar des woords uit Heemse had daar geen moeite mee. Deftigheid was hem vreemd. Hij was mens met de mensen, voelde zich kind bij de kinderen. ‘Och, we zijn allemaal maar knechtjes van God,’ zei hij eens, toen een deftig gemeentelid hem er wat afstandelijk op attent maakte dat dominee er allesbehalve stichtelijk had uitgezien toen hij eens met een clubje jongens van de knapenvereniging door het Rhee-zerveld was getrokken. ‘En het knechtschap van God betekent dat we alleen Hem verantwoording schuldig zijn. Ik ben ervan overtuigd dat Hij eerder let op onze goede bedoelingen dan op een los boordknoopje of een knijper in de broekspijp. Want wat heeft God er nu voor belang bij dat een arme dominee zijn broek tussen de fietsketting krijgt? Kleren zijn duur genoeg in deze tijd.’ Het gemeentelid had hem glazig aangekeken en was zonder verder wat te zeggen weggelopen.

‘Man, wat ben je vroeg thuis. Ik had je helemaal nog niet verwacht,’ zei de domineesvrouw toen haar echtgenoot plotseling in de bijkeuken verscheen, nadat hij wat bruusk zijn fiets tegen de pastoriemuur had gezet.

‘Het is helemaal mis daar!’ bromde hij binnensmonds.

‘Wat is mis?’

‘De hakenkruisvlaggen hangen al aan de kerken. Ze gaan eronderdoor. Ze willen niet meer vechten. Hitler heeft gewonnen, zonder slag of stoot!’ Om zijn ergernis te onderstrepen trok hij met zo’n klap de deur achter zich dicht dat het glas rinkelde, en een weckpot die op een tafeltje stond, op de vloer belandde en in honderd stukken uiteenspatte.

‘Man, wind je niet zo op. Wat kun jij er aan doen? Bemoei je alleen maar met je eigen gemeente, dan heb je zorg en werk genoeg. Vader zei vanmiddag nog dat een heleboel mensen in Kampen jou maar een doordrijver vinden.’

‘Jouw vader begrijpt er net zomin iets van als al die anderen. Niemand ziet dat de geest van Satan over Duitsland is neergedaald. Weet je wat dat betekent? Dat betekent dat de geest van Satan ook aan onze deur klopt. Wat in Duitsland gebeurt, is ook onze zaak, want als Hitler aan de macht blijft, zal hij ons straks zeker niet met rust laten. De nazi’s zijn op verovering uit. Vandaag is het Duitsland, morgen de hele wereld. Dat zingen ze, en niet zonder bedoeling!’ Zijn stem klonk geïrriteerd.

‘Nederland is neutraal. Wij staan als land overal buiten, en niemand

zal ons wat doen als wij ons nergens mee bemoeien. Laat de grote heren het maar uitvechten. Jij hebt er geen boodschap aan!’

‘Zegt vader zeker,’ vulde de dominee snel aan, waarna hij naar zijn werkkamer ging. ‘Ik moet naar Wiltze,’ zei hij hardop, toen hij zich achter zijn bureau neerzette.

Een week later stapte hij weer op de fiets. ‘Man, ga toch niet. Het waait veel te hard,’ had zijn vrouw nog gezegd, maar hij liet zich niet tegenhouden. Pfarrer Wiltze stond vandaag op het programma, en als het even lukte, ging hij ook nog naar Hans Lehmann, de leraar, die hem toen zijn woonadres had gegeven. ‘Het wordt niet zo vroeg vanavond, dus wacht maar niet op me met eten. Ajuus.’

Via de gebruikelijke sluipweggetjes arriveerde hij zonder moeilijkheden bij de pastorie van Pfarrer Wiltze, die een nieuwe onaangename verrassing in petto had. De eed op de Führer... Het was werkelijk heidens, de terugkeer van het afgodendom in een christelijke natie.

De wind toont geen enkele neiging terug te treden. De fietsende dominee voelt de moeheid in zijn benen omhoogkruipen, maar hij zet door. In de verte ziet hij het plaatsje liggen; nog even en dan is het leed geleden. Straks, op de terugweg naar huis zal het wel wat gemakkelijker gaan. Dan heeft hij de wind schuin mee.

Het wordt wat drukker op de weg, en soms kan hij in de luwte van een voor hem rijdend groepje fietsers wat op adem komen, om direct daarna weer wat fikser op de pedalen te stampen. Als de eerste woonhuizen van Emlichheim zijn bereikt, wordt het ook al wat makkelijker. De wind krijgt minder vat op de fietser, en het is dan nog slechts een kwestie van minuten om het opgegeven adres te vinden. Als hij een kruising wil oversteken, komt plotseling een grauwgroen gekleurde vrachtwagen met grote vaart aangereden. De chauffeur heeft zich kennelijk in de snelheid vergist, want alleen met de allergrootste moeite weet hij het voertuig de bocht naar links door te sturen. De banden gieren, en het rechterachterwiel zou de fiets van de dominee vast en zeker gekraakt hebben, als die niet net op tijd was gestopt en het voorwiel in een onderdeel van een seconde had weggetrokken.

‘Lamzakken!’ sist hij, en nog eens nadrukkelijker: ‘Ellendige lamzakken!’ als hij in een tweede blik de wagen herkent. Zo een had hij al eens meer gezien. Dat moet een Überfallwagen zijn. Speciale troepen ope-

reren daarmee. De vierkante wagens hebben een laadbak die is overspannen met grauw tentzeil. Tegen de opstaande wanden zijn banken aangebracht, waarop acht tot tien soldaten naast elkaar kunnen zitten, een rij aan elke kant. Meestal worden ze gebruikt bij plotselinge arrestaties.

Nog kwaad van de hem bezorgde schrik belt de dominee even later aan bij een rood bakstenen huis, een keurige burgerwoning.

Het duurt even voordat er wordt opengedaan. Hij hoort een grendel verschuiven, en dan verschijnt het gezicht van een vrouw, die de man aan de deur met een uitdrukingsloos gezicht aanstaart. ‘Wer sind Sie?’ vraagt zij, de deur ternauwernood geopend houdend.

‘Ik ben een vriend van uw man, Herr Lehmann. Ik zou hem komen opzoeken.’

De vrouw opent de deur iets wijder en kijkt hem onderzoekend aan. ‘Het is beter dat u weggaat.’

‘Maar uw man heeft mij uitgenodigd. Wij zouden eens met elkaar praten. Ik ben een dominee uit Holland.’

‘Sie sind Pfarrer Slomp?’ De vrouw verschijnt nu helemaal in de deuropening en zegt dan: ‘Het zou misschien beter zijn als u wegging, maar ik heb van u gehoord. Kom toch maar binnen.’

Enigszins verbaasd en ook lichtelijk gespannen plaatst de dominee zijn fiets tegen het huis en hij zet hem op slot. Hij stapt de gang in. Hij geeft de vrouw een hand en loopt dan achter haar aan de huiskamer binnen. Daar ziet hij twee kinderen aan tafel zitten, een jongen van een jaar of tien en een iets ouder meisje. Het jongetje heeft een behuild gezicht, net als zijn moeder. Het meisje kijkt strak voor zich uit en weigert hem even later een hand te geven.

‘Das ist nicht nett von dir,’ zegt de moeder, en het kind verlaat daarop de kamer.

‘Wat is er gebeurd? Waar is uw man...’

‘Festgenommen. Verhaftet,’ zegt de vrouw zacht, en ze tracht een snik te onderdrukken.

‘Gearresteerd? Waarom? Wanneer?’ De dominee kijkt onthutst. Het is alsof er duizend spelden in zijn benen prikken. Er lijkt een enorme druk op zijn borstkas uitgeoefend te worden; zijn ademhaling gaat zwaar. ‘Gearresteerd. In godsnaam, wat is er gebeurd?’

Frau Lehmann wijst hem een stoel. ‘Gaat u toch even zitten. Het is

verschrikkelijk. Net voor u hier kwam, is mijn man opgehaald. Er werd gebeld. Er werd op de voordeur gebonsd. Toen ik naar voren ging om open te doen, kwamen ze ook al door de achterdeur binnen. Met vier man. Grüne Polizei. Binnen een minuut waren er tien soldaten in huis, allemaal zwaarbewapend. ‘Wo ist der Lehmann?’ brulden ze. Twee soldaten waren inmiddels naar boven gegaan en kwamen even later met mijn man naar beneden. Die had rustig op zijn studeerkamer gezeten.’ Ze zwijgt even en veegt met haar rechterhand langs haar ogen. Er blijven vochtige plekken achter.

‘En toen?’

‘Ze schreeuwden. Ze schreeuwden: ‘Ihr Spiel ist aus, Lehmann. Sie gehen mit.’ Mijn man stond daar als versteend, en ik was helemaal van de kaart, niet in staat iets te zeggen. Ik hoorde Hans vragen: ‘Maar wat heb ik dan gedaan? Waarom moet ik gearresteerd worden?’ Een van die mannen zei toen dat hij een gevaar voor de natie was. Hij had zich vijandig uitgelaten jegens unseren Führer. Hij zou tegen de Partei zijn en had zich opgehouden met antinationaalsocialistische elementen, partijvijandige monsters, die erop uit zijn de nieuwe leer te belasteren, en hij zou betrokken zijn geweest bij het over de grens brengen van een Jood.’

‘Was dat waar?’

‘Hans is tegen Hitler, maar hij heeft daar nooit met anderen over gepraat. Dat kon niet meer. Misschien heeft hij wel eens contact gehad met een antinazi, maar dat kan slechts sporadisch zijn geweest.’

‘En dat helpen van een Jood?’

‘Dat heeft Hans inderdaad gedaan. Maar helemaal alleen. Er is niemand bij geweest. Zes weken geleden – het was al donker – werd er gebeld. Ik deed open. De man aan de deur zei een vriend van mijn man te zijn. Of hij binnen mocht komen. Ik heb hem binnengelaten. Hij was een studievriend, Karl Weissheim. Ik had hem nog nooit ontmoet, maar Hans herkende hem onmiddellijk. De man was enorm nerveus, en dat was geen wonder ook, want hij was al dagen onderweg, gevlucht na zijn arrestatie in de buurt van Neurenberg. Er zijn duizenden Joden gearresteerd. Karl was tijdens het transport naar een kamp ontsnapt. Nu kwam hij Hans vragen hem te helpen over de Nederlandse grens te komen. Daar zou hij misschien veilig zijn. Hoewel we wisten dat het levensgevaarlijk is Joden te helpen, is Karl die nacht bij ons gebleven. De

volgende dag heeft mijn man hem bij Schoonebeek over de grens gebracht. Hans heeft hier zijn hele leven gewoond. Hij kent elk weggetje. Zonder door iemand gezien te zijn is hij teruggekeerd.'

'Maar hoe zijn de nazi's er dan achter gekomen?'

'Dat is het verschrikkelijkste van alles,' zegt de vrouw. Haar ogen schieten weer vol tranen. Ze slikt even en vervolgt dan met toonloze stem: 'Toen die kerels wat kalmer werden, kon Hans vragen: 'Wie heeft jullie dit dan verteld? Hoe weten jullie dit?' De soldaten hadden geen antwoord. Plotseling stond ons dochtertje Hanna op en zei: 'Das habe ich getan, Vati!' We waren ontzet. Ons eigen kind heeft haar vader verraden.'

Dominee Slomp vliegt overeind. Hij pakt Frau Lehmann bij de handen, die ijskoud zijn.

Het jongetje, dat nog steeds stil bij de tafel zit, staat op en loopt de kamer uit.

'Dat arme kind,' huivert Frau Lehmann. 'Als zij ouder wordt, zal zij pas beseffen wat zij gedaan heeft. Onze jongen kan ik natuurlijk ook niet meer vertrouwen. De schoolkinderen leren van hun onderwijzers dat het hun plicht is antinazi's aan te geven. Hun wordt wijsgemaakt dat zij mee moeten bouwen aan het grote rijk, aangevoerd door Adolf Hitler. En dat ze tegenwerkers van de Führer moeten aangeven, ook al betreft het hun eigen vader of moeder. Onze dochter heeft Hans in handen van de Gestapo gebracht. Hij is weg, en misschien zien we hem nooit weer.'

De dominee weet niet wat hij moet zeggen. Hij klopt de vrouw wat onhandig op de rug en trekt een zakdoek uit zijn zak om haar tranen te drogen. Hoe kan hij haar troosten? Hij probeert het, hoe dan ook. 'Frau Lehmann, dit kan geen stand houden. Houd moed, hoe zwaar het ook is.'

Tien minuten later neemt hij afscheid. Zijn adres laat hij achter, met de belofte dat Frau Lehmann hem altijd om hulp en raad kan vragen.

De jongen is buiten aan het spelen.

Hij aait hem over zijn bol. 'Zorg goed voor je moeder, jongen. Je moeder rekent op je.' Het meisje ziet hij niet meer.

Het begint te regenen als hij Emlichheim uit is, maar dominee voelt het niet. Hij heeft de wind schuin achter en koerst met grote snelheid richting Laar, het gehucht dat vlak onder Gramsbergen tegen de grens

aangeplakt ligt. Daar weet hij een sluikeggetje dat hem zonder problemen op Nederlandse bodem zal brengen. De schemering treedt in, en al fietsend drukt hij op het handeltje van de dynamo, waardoor het wielte tegen de voorband komt. In het licht van zijn fietslantaarn kan dominee Slomp de slechte plekken in het landweggetje beter onderscheiden. Hij houdt zijn ogen op de weg gericht. Van de omgeving ziet hij niets. Hij voelt zich alsof hij nachten geen slaap heeft gehad. Zijn hoofd bonst, zijn ogen prikken, hij heeft een verbeterd trek om de mond. Elke vezel van zijn lichaam is gespannen. Werktuiglijk beroeren zijn voeten de trappers. Hij kan maar aan één ding denken. Hoe is het mogelijk dat dit kan gebeuren? Hoe kan het bestaan dat zo'n verderfelijke geest op de aarde rondwaart? Heer in de hemel, sta niet toe dat dit verder gaat. Dit mag niet. Laat het verderf niet verder over dit land komen. Help mij tegen dit barbarendom te vechten. Ik moet ertegen vechten, anders ben ik niet waard dat ik in Uw genade leef. De mensen hier zijn met blindheid geslagen, maar U bent de kracht die hun de ogen weer kan openen. Laat dat gebeuren, Heer, want anders gaat deze aardse wereld ten onder.

Ongemerkt waren zijn verwarde gedachten overgegaan in een gericht gebed. Toen de dominee zijn huis binnenstapte, merkte hij pas dat hij doornat was...

'Man, wat zie je eruit!' Zijn vrouw kijkt hem verschrikt aan. 'Trek gauw die natte rommel uit. Wat is er met je? Je gezicht is helemaal rood. Wat is er gebeurd?'

'Ik kan daar nu niet over praten, Tjal,' zegt hij kortaf. 'Laat me maar even begaan. Ik wil ook geen eten.'

Zijn vrouw haalt droge kleren voor hem, en even later gaat dominee naar zijn studeerkamer. Hij zakt in een oude leunstoel, plaatst de ellebogen op de knieën en laat het hoofd in zijn handen steunen. Zo blijft hij zitten totdat zijn vrouw binnenkomt en hem aanraadt naar bed te gaan. Dat doet hij dan maar.

Na een onrustige nacht, waarin hem steeds dat beeld van die totaal verslagen vrouw uit Emlichheim voor de geest komt, staat hij op. Hij gaat toch aan tafel, waarop zijn vrouw een paar boterhammen heeft klaargezet.

Ze is in de keuken, maar komt even later binnen met twee koppen thee. 'Goed geslapen?' vraagt ze, en ze zet de thee naast zijn bord.

‘t Hield niet over. Ik heb gisteren de akeligste dag uit mijn leven meegemaakt. Ik ben er nog niet overheen.’

‘Vertel er eens wat van.’

De dominee vertelt zijn vrouw wat hij heeft meegemaakt.

Ze luistert aandachtig. Het verhaal ontroert haar. Als hij uitgesproken is, zegt ze: ‘Het is verschrikkelijk, Frits, dat zulke dingen kunnen gebeuren. Maar je mag je er toch niet te veel van aantrekken. Je kunt toch niet het verdriet van zo veel mensen op je schouders nemen? Wat kun jij nu verder doen? Je mag in dat land eigenlijk helemaal niet komen. Je staat machteloos.’

Hij voelt de drift al weer in zich opkomen, maar zegt rustig: ‘Machteloos of niet, ik blijf ertegen vechten, tegen die verziekte ideologie.’

Zijn vrouw gaat er niet verder op in. Ze weet, het heeft weinig zin. Een beste man, dat is hij zeker, maar als je aan zijn stokpaardjes komt, valt er niet met hem te praten.

‘Ik ga vandaag maar niet op huisbezoek. Mijn kop staat er niet naar,’ zegt hij na een poosje gezwegen te hebben. ‘Ik geloof dat ik gewoon maar eens een stukje ga fietsen door het bos. Ik heb verder nergens zin in.’

Even later gaat hij op weg. Zijn vrouw heeft inmiddels het dienstmeisje gevraagd even de families die voor die dag op de huisbezoeklijst staan, te zeggen dat dominee niet komt. ‘Zeg maar dat dominee zondag wel een nieuwe afspraak maakt.’

De kwieke Bertha doet vlot wat haar gevraagd wordt. Ze weet precies waar ze zijn moet, want de adressen staan keurig in de agenda op het bureau van de dominee.

De frisse voorjaarslucht doet de dominee goed. Het drukkende gevoel in zijn voorhoofd verdwijnt, en als hij de eerste stukken ondoorzichtig groen van het West-Hardenbergse gebied achter de rug heeft, is hij weer in staat zijn ordeloze gedachteflarden te hergroeperen.

Het gebeuren in Emlichheim laat hem niet los. Dat die nazi’s erin geslaagd zijn in die paar jaar de kinderen zo te indoctrineren, zo te hersenspoelen dat ze nu al als kleine nazi’s optreden. Maar och, zo’n wonder is dat nou ook weer niet. Hitler zelf heeft al jaren geleden laten weten wat er met de jeugd moest gebeuren als zijn partij de macht zou hebben. De jeugd moest opgevoed worden door de staat, en dat is dan ook meteen al begonnen. Onderwijzers en andere leerkrachten moesten

zich onder dwang en op straffe van ontslag aanpassen aan nieuwe leer-methoden en principes. Maar ook de ouders werd voorgehouden dat de eigenlijke zeggenschap over hun kinderen bij de staat berustte. In *Mein Kampf* werden de eerste signalen al gegeven, en in november 1933 bevestigde Hitler dat nog eens in een redevoering. ‘Als iemand tegen ons is, dan zeg ik tegen hem: ‘Wie bent u eigenlijk? Uw kind behoort ons al toe. U zult verdwijnen, maar uw nakomelingen staan al in een nieuw kamp.’ Bijna vier jaar later voegde hij daar nog eens aan toe dat ‘dit nieuwe rijk de jeugd aan niemand zal afstaan, maar op zijn eigen wijze zal opvoeden en grootbrengen.’ Het kind als slaaf van de staat.

De school is een belangrijke voedingsbodem voor nazipropaganda geworden, maar even verderfelijk voor de kinderziel is de eenheidsjeugdorganisatie, de Hitlerjugend, die de plaats heeft ingenomen van vrijwel alle andere instellingen die zich met jeugdwerk bemoeien, ook de kerkelijke. Al op tienjarige leeftijd moeten kinderen de eed op de nazivlag afleggen, een profane eed: ‘Op deze bloedbanier, die onze Führer vertegenwoordigt, zweer ik al mijn energie en kracht te wijden aan de redder van ons land, Adolf Hitler. Ik ben bereid en gereed mijn leven voor hem op te offeren, zo helpe mij God Almachtig...’

School en Hitlerjugend hebben dat dertienjarige meisje veranderd in een willoos werktuig in de handen van genadeloze leermeesters. Hanna Lehmann... gedwongen die invloeden te ondergaan. Kind uit een aardig gezin, vader en moeder tegen Hitler, maar nu al een menselijk robotje.

Verscheidene malen heeft de Nederlandse dominee op zijn kruistochten door het Bentheimer land groepjes kinderen in het uniform van de Hitlerjeugd bezig gezien. Het is hem daarbij opgevallen dat er allerminst sprake is van een gedrukte stemming of dat de kinderen met tegenzin meemarcheren in de optochten die met grote regelmaat worden georganiseerd. Het tegendeel is eerder waar. Er gaat een grote mate van enthousiasme en blijheid van uit; de jeugd op weg naar een nieuwe toekomst.

Het giftige zaad van de nazipropaganda groeit uit tot fraai gevormde vruchten, die graag worden gegeten. Dat giftige fruit vernielt het eigen denken, de groei naar zelfstandigheid. De sappen vertroebelen het bloed, tasten de hersens aan. Maar bijna niemand die het merkt. De geniale verleiders uit Berlijn, de grote demagogen, de onvergelijkbare

vervalsers van geschiedenis en wetenschap, doseren hun genadeloze beïnvloedingsprikkel met grote nauwkeurigheid. De kinderen zijn de baanbrekers voor een nieuwe maatschappij, de nazistaat, de slavenstaat.

‘Win de jeugd, dan winnen wij het volk!’ was de opdracht en de doelstelling van de Führer, en aan die opdracht wordt ruimschoots voldaan.

De ouders verliezen de greep op hun eigen kinderen. Velen raken door hun opgetogen verhalen zelf in de ban van de nazipartij. Want een partij, een regering die goed is voor de kinderen, zal toch ook goed voor de ouders zijn. En het is toch maar prachtig dat in die Hitlerjeugd geen onderscheid wordt gemaakt tussen de kinderen. Alle rangen en standen zijn erin vertegenwoordigd. Het kind van de notabele heeft niets meer te vertellen dan het kind van de eenvoudige arbeider. Hitler maakt waar wat hij heeft gezegd: ‘Wij zijn één volk, wij hebben allemaal dezelfde rechten.’ De geest van de Hitlerjeugd is daar het bewijs van.

De jeugd is gelukkig. Het gif werkt. De kinderen zullen opgroeien tot eenheidsmensen, tot kuddedieren die achter de leider aan lopen, bereid hem daarheen te volgen waar hij hen hebben wil, en waar dat is, is voor degenen die de geschriften van de nazi’s lezen, geen vraag meer. Dat is naar het absolute geloof in de Führer, in de superioriteit van hun eigen ras en hun rijk, een rijk op weg naar de wereldheerschappij.

‘Moj’, doom’nee!’

De predikant wordt losgerukt uit zijn overpeinzing.

‘Waar is de weg naartoe?’

Naast hem is plotseling een andere fietser verschenen. Hij kijkt op en ziet een in bruin manchester geklede man.

‘O, dag Nijmans. Ik zag je niet zo gauw. Och, ik ben zomaar een eindje aan het fietsen.’

‘Daar hebben dominees de tijd voor,’ zegt de man. ‘Die werken alleen maar op zondag.’

Hij bedoelt het als grapje, maar de dominee is niet in de stemming voor grapjes. Daar komt nog bij dat de man in manchester nu niet direct zijn sympathie heeft. Hij werkt als baas voor een ontginningsmaatschappij, en van hem is bekend dat de arbeiders hem lang geen beste vinden. Maar de onlust spuit voornamelijk voort uit de bekendheid met het feit dat Nijmans duidelijke NSB-sympathieën heeft.

Dominee Slomp heeft veel op met zijn medemens. Hij staat voor iedereen klaar, maar als het gaat om zijn verhouding tot de medemens

die zich tot voorstander heeft verklaard van een partij die de denkbeelden van de nazi's en de Italiaanse fascistten heeft overgenomen, is er in hem maar weinig dat herinnert aan de christenplicht, die ook oproept tot het betonen van liefde voor de vijand.

'Dominees hebben tijd genoeg. Zeg dat wel, Nijmans. Ze hebben vooral tijd om aan de weet te komen wat er daar aan de andere kant van de grens gebeurt. Jouw vrienden zijn al flink op weg om van dat land één grote gevangenis te maken. Ze hebben de vrijheid om zeep gebracht. Ze breken bij de kerken in. Ze bederven de jeugd!'

'Och, dominee ziet het wat verkeerd. Duitsland wordt weer opgebouwd. Ze hebben daar volop werk. Anders dan hier. Kijk maar eens naar al die werklozen, die een hongerloontje moeten verdienen in de werkverschaffing. Nee, dominee, ze pakken daar de zaken goed aan. Ik heb er zelf een neef wonen, en die zei mij een maand terug nog dat-ie het nog nooit zo goed heeft gehad. Er moest hier ook maar eens wat veranderen.'

'Kerel, gebruik je verstand. Hitler en zijn trawanten vermoorden daar de vrijheid, en als ze de kans krijgen, grijpen ze ons ook. Ik vertrouw ze nog minder dan Judas,' sist de predikant.

Nijmans kijkt hem met een nauwelijks verborgen grijns aan. 't Zou misschien wel goed zijn als ze hier de boel eens wat gingen veranderen. De hoge heren hier moeten nodig een tik op de neus hebben. Die lopen alleen maar achter Engeland en Frankrijk aan!'

'Je weet niet waarover je praat. Je krijgt zeker elke dag *Volk en Vaderland* in de bus. Geloof die stinkende schrijverij niet!' Bruusk stuurt hij zijn fiets naar rechts. Dat kan, want ze hebben net het klinkerweggetje bereikt dat hem via Rheezerveen weer naar Heemse zal brengen. Zonder zelfs maar te groeten verlaat hij Nijmans. Kwaad. Dit soort gesprekken maakt hem altijd kwaad. Nu was het nog een NSB'er die met die wartaal voor de dag kwam, maar het kwam maar al te dikwijls voor dat ook anderen, gerespecteerde geloofsgenoten, collega's, vooraanstaande burgers, vergoelijkend praatten over de ontwikkeling in Duitsland. 'Stop toch met dat gezeur over Hitler!' had hij al zo vaak gehoord. Stop. Stop. Stop. Het woord dreunt door zijn hoofd. Stop? Ophouden te waarschuwen tegen de nazi's, die binnenkort aan onze grenzen staan als Hitler geen halt wordt toegeroepen? Oostenrijk heeft hij al. En het zou binnenkort wel eens de beurt van Tsjecho-Slowakije kunnen zijn. Daar

zitten Sudetenduitsers, en de nazi's hebben al eens vagelijk laten horen dat die eigenlijk in Duitsland thuishoren. Stoppen?

De dominee trapt wat harder op de pedalen. 'Nooit!' klinkt het luid uit zijn mond. Niemand hoort het, want er is niemand anders op de rustige landweg dan hijzelf. 'Nooit,' mompelt hij nog een keer. 'Ik ga door. De mensen moeten wakker worden. Het is nu nog niet te laat.' En met het beeld van de Duitse moeder uit Emlichheim nog voor ogen zegt hij grimmig: 'Ik ga door. Ik zal blijven vechten. God, ik heb vaak tot U gebeden mij uit te verkiezen voor een andere standplaats, maar nu ben ik blij dat ik hier nog steeds zit. Van hieruit heb ik de schimmen van het nazidom op mij af zien komen. Ik voel dat U mij hebt uitverkoren te waarschuwen tegen het gevaar dat ons bedreigt. Ik blijf vechten tegen deze heidenen, tot het bittere einde. Totdat U mij roept. Opdat de kinderen hier hun vaders nooit verraden!'

De strijd van een dorpsdominee tegen de naziterreur

Frits Slomp (zie foto), gereformeerd predikant uit een dorpje onder de rook van Hardenberg, trok vanaf de kansel fel van leer tegen de bezetters. Toen de grond hem daardoor te heet onder de voeten werd, dook hij onder, waarna hij een organisatie oprichtte die de hulp aan tienduizenden onderduikers moest coördineren. Als Frits

de Zwerver groeide hij uit tot een symbool, een ‘vader van het verzet’. Zijn ontsnapping uit de Koepelgevangenis is legendarisch. Een getuigenis over een van de meest bewogen periodes uit de Nederlandse geschiedenis.

‘*Frits de Zwerver* is het boek geworden over een van huis-uit Drentse dominee (...) die uitgroeide tot de grondlegger van wat de Landelijke Organisatie voor Hulp aan onderduikers en de Landelijke Knokploegen zou gaan heten.’ – *De Telegraaf*

‘Jan Hof heeft een heel eerlijke poging gedaan om essenties van een lange nachtmerrie in de herinnering terug te roepen.’ – *Trouw*

www.uitgeverijomniboek.nl

NUR 689

ISBN 978 90 597 7938 9

9 789059 779389

Omniboek